

Inhoud

- Het politieke spel met de taal: een korte inleiding** 13
- De strijd met de taal: taal doet ertoe 13
- De strijd om de taal: wiens woorden domineren? 14
- Bouwen met taal: framing 15
- Wat zijn nu de kenmerken van een goed frame? 16
- Niet in de taal van je tegenstander trappen: reframing 18
- Hoe waarderen we het spel met de taal: loodzwaar of
luchtig? 18
- 1 Je tegenstanders zijn stoere realisten? Hoe je het hun
desondanks lastig maakt** 21
- GroenLinks en de vluchtelingen:
realisme is fatalisme 22
- China is oneerlijk – en dat wordt door realisten veel te
makkelijk geaccepteerd 23
- Realisten ‘begrijpen’ hoe iets in elkaar steekt – of tonen
ze er iets te veel ‘begrip’ voor? 24
- Portugal en de eurocrisis: er bestaat een Europese en een
Portugese realiteit 25
- Hoe benoem je terreur? Realisme is af en toe gewoon een
beetje dom 26
- 2 Foute seks en scheve schaatsen – en hoe oude
mannen zich daar onderuit proberen te framen** 27
- Regelmatig een seksfeestje bezocht? Dat wordt groter
gemaakt dan het was 28
- Beetje al te overspelig geweest? Ieder mens maakt
fouten 29

Seksuele intimidatie? Uiteindelijk zijn we allemaal
slachtoffer 30
Een bangalijs verspreid? Dat is fout, want 'vrouwen zijn
waardevol' 31

**3 De graaitaks, de tampontaks, de pleziertaks – goede
en foute framing met een taks 32**

Een slurptaks is goed, een ambitietaks is fout 33
Wie heeft dat bedacht: een tampon-taks? 34
Politici die een pleziertaks heffen – en hoe vlak is de
vlaktaks? 35

**4 De goede en de foute woorden, metaforen en
analogieën 36**

Willen we in de zorg meer efficiency of minder
geldverspilling? 37
Is een oorlogsgebied een kruitvat of een broedgebied? 38
Zijn terroristen monsters of losers? 39
Is meer inspraak voor burgers fastfood of slowfood? 39
Is het uitwissen van een fout verleden een beeldenstorm
of een boekverbranding? 40
Oorlog of geen oorlog: moeten we ons Vietnam of
München herinneren? 41

**5 Politici spelen politieke spelletjes – daar zijn we
tegen, behalve... 43**

Wat we zeggen en wat we bedoelen met 'een politiek
spelletje' 44
Abraham Lincoln, een moreel hoogstaande president -
die het spel als geen ander speelt 44
Geen inhoudelijke visie, dus heel effectief in het spel –
Nederland versus Europa 45
Krijg je het via de inhoud niet gebogen? Dan maar via
het spel 46
Geen beleid, veel spel? We vinden het prachtig. Als het
ons uitkomt 47

6 Dat lastige verwijt dat jij immoreel bent – en hoe je dat eenvoudig reframet 49

Voor wie het nog niet wist: de wereld is geen

Zwitserland 50

Idealisten kunnen een demonstratie leiden, niet een land 51

Dat hoogstaande morele oordeel is een beetje heel erg naïef 52

Eerst het eten, dan de moraal – en sharia kun je niet eten 53

7 Over die eeuwige kloof tussen politiek en burger – moeten politici meer naar de burger luisteren? 54

Linkse politici moeten beter luisteren 55

Juf Ank luistert gelukkig niet 56

De kiezer begrijpt het niet 57

De kiezer begrijpt het heus wel 58

De kloof is te groot 58

De kloof is te klein 59

8 Altijd lastig: een ja-nee vraag. Frames om je daar onderuit te wurmen – of om daarboven uit te stijgen 61

De levenseindepil – hebben we recht op zelfbeschikking, ja of nee? 62

Moeten herinneringen uit het slavernijverleden worden uitgewist, ja of nee? 63

Heeft de Tweede Kamer gelijk met die zware kritiek op jou, ja of nee? 64

Is dit principe een breekpunt in onderhandelingen, ja of nee? 65

9 Amerikaanse invloeden: de afkeer van de aanspraakcultuur 66

De stille meerderheid is heel anders 67

Jij hebt niet een recht, wij laten je niet in de steek 68

Noem boze burgers gewoon gewone burgers 68

10 De klassieker: wie iets met klem ontkent, bevestigt het 70

De rechters zijn géén lid van een politieke partij 71

De gouverneur is géén tiran 72

Voormalige Oost-Duitsers hebben géén aangeboren afstand tot Europa 73

Overijssel heeft géén visieloze topambtenaren 74

11 Immigratie en vluchtelingen: linkse en rechtse taal 75

Illegale immigranten of werknemers zonder documenten? 76

De vele doden onder immigranten: tragisch of immoreel? 77

De familie van de immigrant mag komen: familiehereniging of ketenmigratie? 78

Wie is de schurk: de hardvochtige politicus of de mensensmokkelaar? 79

12 Je wordt geframed als een schurk: hoe je uit die verdomhoek komt 80

Incassobureaus drijven handel met de schulden van arme mensen 81

De SGP discrimineert haar vrouwelijke leden 82

Israël bouwt maar door aan die illegale nederzettingen 82

Obama, Afro-Amerikanen en criminaliteit – je schaamt je als nette burger 84

13 Alarmerende taal en wegsoestaal: wanneer dat werkt en niet werkt 85

IS-terroristen moet je platbombarderen, rechtstreeks de hel in 86

Schuldzondaren leg je een spaardictaat op 87
xTC-gebruik is Russische roulette – en normaliseert 88
Dat emotionele gedoe van klimaatfundamentalisten?
Allemaal alarmisme 89
Ondermijnende criminaliteit? Wat is dat? 90

14 Islam, waardigheid en vrede 91

De islamitische prediker wil dat moslims in de spiegel
kijken 92
‘Het gaat over jouw religie, ze hebben jouw religie
gegijzeld’ 93
Waarom moslims zich niet door Trump moeten laten
provoceren, volgens de imam 94
Hoe je moslims een goede ramadan wenst 95

15 Haagse taal – die je echt moet mijden 96

Ik ga me inzetten voor beleidscoherentie 97
Ik eis een brief van de minister 98
Ik maak me zorgen om dit dossier 98
Ik begrijp de emotie 99
Ik heb het gedaan, met de kennis van toen 100

**16 Je weet het allemaal ook niet meer? Dan is er altijd nog
nietszeggende feelgoodtaal – die altijd werkt 102**

Er moet minder bureaucratie komen 103
Politici moeten leiderschap tonen 104
Er moet beter worden samengewerkt 104
De communicatie moet beter 105
Het hele systeem moet op de schop 106
De mens moet weer centraal komen te staan 107

17 Jezelf verheffen – met alle risico’s van dien 109

Een probleem? Er is een onderliggend vraagstuk 110
Een advies? Nee, een *strategisch* advies 111
‘Mijn adviseurs hebben afgeraden dit te zeggen’ 112

18 Hoe je de kernwaarden van een ander kunt kapen 113

De overheid is een schild voor de zwakken, zegt de VVD tegen het CDA 114

Waarom laten jullie de bakkersknecht betalen voor de studie van het advocatenzootje? vraagt D66 aan de SP 115

Immigranten maken Amerika conservatiever, zegt de senator tegen conservatief Amerika 116

De politie moet boeven vangen, zegt GroenLinks tegen de VVD 117

19 Politici en lastige experts: hoe die laatsten vakkundig buitenspel worden gezet 118

'Ik ben geen expert' – dus ik kan niet weten of de expert gelijk heeft 119

'Ik ben zelf expert geweest' – dus ik weet hoe een expert een rapportje in elkaar flanst 120

De geleerden zijn het onderling ook niet eens 121

Is dit wetenschap of is dit een geloof? 121

20 Als je even niet weet wat te zeggen: Haagse handigheidjes 123

Over lastige vragen ga je nog eens even heel 'goed nadenken' 124

Een lastige vraag? Als dat zo is, dan zou... 124

Degradeer de lastige vraag: het is allemaal politiek 125

Kritiek? Die is gemakzuchtig, is cynisch, is zuur 126

Een lastige vraag over wat er kan? Zeg wat je wilt 127

21 De ingewikkelde wereld van data en databescherming: welke metaforen beheersen het debat? 129

Dataverzameling door de overheid: een sleepnetwet of een vangnetwet? 130

Dataverzameling: speld in een hooiberg of *connecting the dots*? 131

Onze data in andermans handen: privacyschending of intimidatie? 132

Facebook: een filantroop of een feodaal heerser? 133

22 Het spel van de populistten 134

Spelregels zijn er om je niet aan te houden 135

Een inhoudelijke verrassingsaanval: gewoon over iets heel anders beginnen 136

Het grote onrecht: wat wij niet mogen, mogen gevestigde partijen wel 137

23 Goede, foute en gevaarlijke oneliners 138

Sterk en stabiel leiderschap – of toch niet? 139

Het oxymoron: stijgt je boven iedereen uit, of durf je niet te kiezen? 139

Geen experimenten: u kent mij 140

24 Priming: je boodschap even in de grondverf zetten, dan worden we er ontvankelijker voor 142

De rechter is empathisch 143

Het Kamerlid veracht discriminatie 144

De SP is blij met rechts beleid 145

De zorgverzekeraar zet mensen nooit op straat 145

25 Je hart laten spreken 147

Laat bij alles wat je uit naam van de overheid doet je hart spreken 148

Waarom het kiezers niet interesseert wat je vindt 149

Waarom we 'radicaal empathisch' moeten worden 150

Waarom we respect moeten hebben voor wie zich met toewijding inzet voor de goede zaak 151

Het politieke spel met de taal: een korte inleiding

De strijd met de taal: taal doet ertoe

Politiek is een strijd om ideeën en opvattingen – en die strijd voeren we met taal en woorden. Iemand kan zeggen dat een embryo zich ontwikkelt ‘tot’ mens. Nee, zal een tegenstander van abortus benadrukken, dat is onjuist. Een embryo ontwikkelt zich ‘als’ mens; een embryo heeft vanaf de bevruchting alles in zich om mens te worden. Wie spreekt over ‘tot mens’ ontkent dat.

Je kunt het hebben over ‘islamitische terroristen’. Dat klopt niet, zullen veel moslims zeggen, het gaat om ‘terroristen die opereren in de naam van de islam’; terrorisme gaat immers in tegen de essentie van de islam.

Is een oudgediende in een partij een prominent of een mastodont? Is een opvatting ouderwets of klassiek? Dogmatisch of principieel? Het maakt nogal wat uit of iemand een mastodont wordt genoemd met ouderwetse, dogmatische opvattingen, of een prominent met klassieke, principiële opvattingen.

Je kunt spreken over klimaatverandering of over opwarming van de aarde. Donald Trump heeft een sterke voorkeur voor ‘opwarming van de aarde’. Waarom? Omdat mensen bemerken dat het nog steeds extreem koud kan zijn in de winter. En dus kunnen we best een beetje opwarming gebruiken, zo twittert hij. Sterker, zeggen zijn medestanders, wetenschappers spreken om precies die reden niet langer over ‘opwarming’, maar over ‘klimaatverandering’.

De strijd om de taal: wiens woorden domineren?

Nu kun je dit als spelerei beschouwen, maar als taal ertoe doet, is de vraag natuurlijk wiens taal het publieke debat domineert. Neem een woord als ‘massa-immigratie’, dat graag door rechts-populisten wordt gebruikt. ‘Massa-immigratie’ roept allerlei associaties op: er komen veel te veel immigranten binnen, wij zijn de controle daarop volledig kwijt, die massa tast de structuur van onze samenleving aan. Het is een woord dat makkelijk blijft hangen en de vraag is of het op enig moment onderdeel wordt van het normale taalgebruik, het vocabulaire van ook andere politici – of het woord emancipeert. Als dat zo is, dan kan het zijn rechts-populistische betekenis verliezen, maar het is ook mogelijk dat het die betekenis behoudt. Het publieke debat kan daardoor veranderen; massa-immigratie, met al haar connotaties, is dan blijkbaar een neutraal verschijnsel.

De impact van dit soort woorden kan toenemen als je er een woordenfamilie van maakt. Je introduceert niet alleen het woord ‘massa-immigratie’, maar ook woorden als ‘economische vluchteling’, ‘islamisering’, ‘keten-migratie’ (je laat een immigrant toe, en vervolgens kan zijn of haar gezin overkomen). Of neem het debat over managers in de zorg – daar kennen we ook een woordenfamilie. Managers leiden tot een stopwatchcultuur met zorgminuten, tot spreadsheetmanagement, tot een checklist- en afvinkcultuur, zijn graaiers in maatpakken. Daarmee kun je onze mindset, onze manier van denken veranderen. Je gaat écht denken dat een manager in de zorg een heel fout type is. Of dat gebeurt, is natuurlijk van veel andere factoren afhankelijk, maar je moet er op z'n minst alert op zijn dat woorden onze meningen vormen.

Overigens, de strijd om de taal maakt het de pers ook vaak lastig. Spreek je als journalist in de kop van je ar-

tikel over ‘gezinshereniging’ of ‘ketenmigratie’? In beide gevallen kun je het verwijt krijgen dat je aan eenzijdige berichtgeving doet.

Bouwen met taal: framing

Met de goede woorden kun je een debat winnen. Als ‘massa-immigratie’ een geaccepteerd woord wordt, is het makkelijker debatteren voor rechts-populisten. Het woord, met al zijn associaties, komt immers uit hun koker. ‘Massa-immigratie’ kan misschien zelfs onze manier van denken beïnvloeden – en daarmee komt het begrip ‘frame’ in beeld. Een frame kun je vertalen als een denkraam. Door bepaalde woorden te gebruiken, bouw je een denkraam op, een kader vanwaaruit jij en anderen gaan denken.

Het is voor ons als Nederlanders onbegrijpelijk dat je in Amerika zo makkelijk aan wapens kunt komen. Het is overduidelijk wat de gevolgen zijn: schietpartij na schietpartij, met heel veel doden als gevolg. Hoe verdedigen de voorstanders van wapenbezit hun standpunt? Het frame is: ‘Iedere Amerikaan heeft recht op zelfverdediging.’

Wat gebeurt hier?

De tegenstanders van wapenbezit benadrukken de feitelijke gevolgen van de vele wapens die in omloop zijn: schietpartijen met heel veel doden. De voorstanders gebruiken andere woorden. Hun frame is: je hebt het recht op zelfverdediging. Framing betekent dat je dat frame eindelijk herhaalt, in de hoop dat dit het denkraam van zoveel mogelijk mensen wordt. Als dit het denkraam wordt – ik heb een recht – worden de tegenstanders opeens politici die jou een recht willen ontnemen – een recht op zelfverdediging, nota bene. Je duwt die tegenstanders zo in het defensief. En als je het een recht vindt, word je

ook gevoeliger voor andere frames van de wapenlobby, waarvan de essentie is dat wapenbezit echt niet tot meer schietpartijen leidt. ‘Wapens doden niet. Mensen doden.’ En: ‘De beste verdediging tegen een bad guy met een wapen, is een good guy met een wapen.’

Wat zijn nu de kenmerken van een goed frame?

Eén. Een goed frame bekt lekker, blijft makkelijk hangen. Dat kan zijn omdat het een mooi woord is. Werkgevers zijn ‘flexverslaafd’, zegt de FNV. Dat is een woord dat blijft hangen. Het kan een mooie oneliner zijn. ‘Vandalen gaan betalen,’ zegt de VVD. Dat bekt ook al lekker. Het kan gaan om een metafoor – wetgeving die het de overheid mogelijk maakt data over ons te verzamelen, kun je een ‘sleepnetwet’ noemen. Dat klinkt fout: een sleepnet neemt alles mee, of het nu waardevol is of niet, en vernietigt de zeebodem. Het kan gaan om een associatie. Flexverslaafd is ook mooi omdat het associeert met seksverslaafd; op-eens bezie je al die oude mannelijke werkgevers die voor flex zijn toch op een andere manier.

Twee. Met een goed frame zijn we het intuïtief eens. De FNV is tegen flexverslaving? Daar zijn we het mee eens; verslaving is niet goed en het heeft iets oneerlijks om mensen met een vaste aanstelling en een laag inkomen te ontslaan, om ze daarna als flexwerker in dienst te nemen met een nog lager inkomen. Vandalen gaan betalen? Natuurlijk, daar hoeven we niet eens over na te denken. Dataverzameling als een sleepnet? We zijn het erover eens dat het niet de bedoeling kan zijn dat de overheid overbodige data verzamelt.

Drie. In een goed frame zit vaak een schurk. De flexverslaafden zijn de werkgevers, die waarschijnlijk wél vaste aanstellingen hebben. Vandalen gaan betalen, daar zijn

we het mee eens, dus gaan we ons onwillekeurig afvragen waarom dat nog niet is geregeld? Wie dit volstrekt logische idee nu toch nog tegenhoudt? De schurk zal wel ergens aan de linkerkzijde van het politieke spectrum te vinden zijn, denken we. Een sleepnet, waardoor je zonder nadenken data verzamelt – dat zijn de gluurders bij de overheid, die het heerlijk vinden in ons leven te snuffelen, geen boodschap hebben aan onze privacy.

Vier. Een goed frame sluit aan bij onze waarden of bij onderstromen in de samenleving. Heel veel mensen zijn tegen marktwerking in publieke sectoren als de zorg. Die leidt alleen maar tot verschraling van de zorg en verspilling van geld. Wanneer de FNV zegt dat flexverslaving voortkomt uit het geloof in marktwerking, bestaat de kans dat we het frame sterker omarmen, omdat het aansluit bij onze waarden en onze afkeer van marktwerking.

Vijf. Het gaat in dit boek om het gebruik van taal in het publieke debat. In dat debat vinden voortdurend confrontaties plaats tussen voor- en tegenstanders van een bepaalde opvatting. Een goed frame raakt aan de kernwaarden van je tegenstander. Als jij een discussie hebt met een vvd'er, en je zegt tegen die vvd'er dat zijn of haar voorstel 'het voor ondernemers in Nederland moeilijker maakt om te ondernemen', dan val je die vvd'er aan op de kernwaarden van de partij. De vvd vindt zichzelf immers de partij voor ondernemend Nederland. Wat kan het effect zijn? De vvd'er kan dit eigenlijk niet onweersproken laten en voelt de drang om hierover met jou het debat aan te gaan. En dat is precies de bedoeling: hij of zij stapt in jouw frame.

Niet in de taal van je tegenstander trappen: reframing

Bedenk dat een frame niet altijd alle vijf kenmerken hoeft te hebben. Voor het debat is het wel belangrijk dat jouw frame je tegenstander verleidt of dwingt om in dat frame te stappen, want daarmee speelt jouw tegenstander een uitwedstrijd. Die moet zich in jouw taal en woorden verantwoorden. Mark Rutte is goedlachs en wordt regelmatig als een ‘weglachpremier’ geframed. Als hij in dat frame stapt, krijg je een discussie over de vraag of hij onze zorgen weglacht of niet. Ook al wint Rutte het debat, het beeld kan toch blijven hangen dat dit een issue is. Dus stap nooit in het frame van je tegenstander, trap nooit in de taal van de tegenstander, maar reframe, maak een ander denkraam. Het standaardantwoord van Rutte en de vvd is hier altijd dat Rutte ongelofelijk optimistisch is. ‘Ze zeggen dat hij zo veel lacht. Tja, lachen is normaal. Optimisme brengt je een stuk verder dan pessimisme,’ zegt een vvd-campagnefilmpje. Het frame is ‘weglachen’, je reframet het tot ‘optimisme’ en je tegenstanders – die van dat ‘weglachen’ – zijn opeens zure pessimisten.

Hoe waarden we het spel met de taal: loodzwaar of luchtig?

In dit boek gaat het over het spel met woorden en met de taal, het spel van framing en reframing. Hoe moet je dat spel waarden? Je kunt het loodzwaar maken: framing is manipuleren met taal, door framing komen we, misschien wel onbewust, in een denkraam terecht. Framing is daarmee helemaal fout. Je kunt er ook wat luchtiger naar kijken: in de politiek gaat het om een botsing van

perspectieven en je kiest, bewust of onbewust, de taal en woorden die bij jouw perspectief passen. Met die mindset helpen de vele voorbeelden in dit boek wellicht; ze leren je hoe je goed framet. Hopelijk wordt in dit boek ook duidelijk dat het allemaal niet zo manipulatief is als je zou kunnen denken. Er wordt vaak klunzig geframed, frames kunnen doorzichtig zijn, en het sterke frame van vandaag kan morgen vakkundig zijn gereframed. En soms wordt taal op een echt mooie manier gebruikt.

Nu suggereer ik dat er hier een keuze is tussen loodzwaar en luchtig; en als dat zo is, kiest bijna iedereen natuurlijk voor luchtig. Loodzwaar-of-luchtig is dus óók framing. Daarom toch maar even een overzicht van de argumenten die je kunt gebruiken in de discussie over de normatieve waardering van framing.

Standpunt 1. Framing is fout, en je mag dus niet framen. Bij framing geef je bewust een vertekend beeld van de werkelijkheid. Je over-accentueert iets en je onder-accentueert iets. Dat is een vorm van manipulatie en dus fout.

Standpunt 2. Framing is fout, maar je mag framen. Bij je finale oordeel over framing moet je ook de mogelijke consequenties van standpunt 1 meewegen. Als jij staat voor een goede zaak en je framet niet, terwijl je tegenstanders dat wel doen, dan kunnen zij daardoor de politieke strijd winnen. Dat is een onacceptabele consequentie – en dus mag je framen.

Standpunt 3. Je hebt de morele plicht tot framen. Als jij staat voor de goede zaak – de strijd tegen klimaatverandering, bijvoorbeeld –, dan moet je je inspannen om zoveel mogelijk steun te verwerven. Daarbij hoort ook dat je nadenkt over frames die mensen raken en in beweging brengen.

Standpunt 4. Het gaat niet om goed of fout. Wie taal gebruikt, framet. Daar ontkom je niet aan. Iedereen kijkt